

АНОТАЦІЯ

Діхнич К. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. Суми, 2021.

Зміст анотації

У дисертації на основі аналізу теорії та вивчення емпіричного досвіду здійснено узагальнення і практичне розв'язання проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики й обґрунтовано доцільність упровадження моделі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики.

На основі узагальнення і систематизації міжнародних та вітчизняних законодавчих, нормативно-правових документів у сфері освіти, освітніх та професійних стандартів, вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, дисертаційних робіт здійснено теоретичний аналіз стану розробленості проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики та уточнено сутність ключових понять.

З'ясовано основні вимоги до професійної підготовки та професійної діяльності вчителя початкової школи в умовах реалізації стратегічних завдань реформування загальної середньої освіти, всебічного розвитку і наскрізних умінь молодших школярів. Виявлено найбільш значущі ідеї для професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики: удосконалення підготовки на засадах європейських критеріїв і стандартів, забезпечення якості освітньої діяльності, створення освітньо-комунікативного середовища в закладах вищої педагогічної та загальної середньої освіти, педагогічне партнерство і наставництво, розроблення та

проектування нових технологій організації освітнього процесу, упровадження в освітній процес цінностей академічної доброчесності, інфомедійної грамотності.

На основі термінологічного аналізу, аналіз практичного досвіду, вимог стейкхолдерів професійну підготовку майбутніх учителів початкової школи визначено як цілісний, неперервний, інтегративний, професійно зорієнтований освітній процес у взаємозв'язку навчально-пізнавальної, науково-дослідної, позааудиторної складових та системи практик, що спрямований на формування готовності до професійної діяльності.

Педагогічну практику майбутніх учителів початкової школи окреслено як системоутворювальний складник професійної підготовки майбутніх учителів, що відбувається упродовж усіх років навчання і дозволяє поглибити, інтегрувати й оволодіти фахово-методичними знаннями й уміннями щодо навчання, виховання, розвитку молодших школярів, сприяє формуванню ціннісних орієнтирів, професійного й особистісного розвитку й індивідуального стилю професійної діяльності. Розглянуто види і специфіку організації педагогічної практики майбутніх учителів початкової школи у взаємозв'язках із фахово-методичними дисциплінами, гуртковою роботою, в освітньо-комунікативному середовищі закладів вищої педагогічної та загальної середньої освіти.

На основі наукових джерел, системного аналізу стану професійної підготовки студентів у процесі педагогічної практики поняття «професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики» охарактеризовано як міждисциплінарний освітній процес, що здійснюється в умовах освітньо-комунікативного середовища закладів вищої педагогічної та загальної середньої освіти і спрямований на формування системи фахово-методичних знань, умінь, навичок, ціннісних установок, а результатом є готовність майбутніх учителів здійснювати практичну діяльність щодо організації навчання, виховання, розвитку молодших школярів.

Готовність майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності у процесі педагогічної практики визначено як інтегроване особистісне утворення, що охоплює мотиваційно-ціннісні установки, особистісні якості,

прагнення до професійного та особистісного розвитку, сукупність інтегрованих фахово-методичних знань, умінь, навичок, необхідних для їх практичного використання під час навчання молодших школярів.

На підставі аналізу змісту освітньо-професійних програм за спеціальністю 013 Початкова освіта, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка різних ЗВО, вивчення програмних результатів навчання уточнено змістове наповнення та структурні компоненти готовності майбутніх учителів початкової школи (бакалаврів) до професійної діяльності у процесі педагогічної практики: мотиваційно-аксіологічний (сформованість стійкої мотивації до здійснення професійної діяльності у початковій школі, шанобливе ставлення до професії вчителя, до дитини, стійкого прагнення ефективно оволодіти фахово-методичними знаннями, вміннями і навичками, безпечно й ефективно взаємодіяти з різними суб'єктами освітнього процесу); когнітивно-праксеологічний (сформованість інтегрованих фахових (предметних) знань за освітніми галузями початкової школи, теоретико-методичних знань про педагогічну діяльність, поінформованість про інноваційні форми і методи навчання; сформованість професійних умінь (мовнокомунікативних, фахово-методичних, інформаційно-цифрових, дослідницько-проектувальних); професійно-поведінковий (здатність розуміти психоемоційний стан особистості, здійснювати партнерську взаємодію з різними суб'єктами освітнього процесу, здатність упроваджувати різні види і форми навчальної та пізнавальної діяльності здобувачів початкової освіти, здатність до професійного розвитку, саморозвитку і рефлексії).

Розроблено і теоретично обґрунтовано модель професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної пМодель містить взаємопов'язані блоки: методологічно-цільовий, змістово-технологічний, діагностувально-результативний. Методологічно-цільовий блок охоплює мету, завдання підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики, враховує положення наукових підходів (системного, особистісно орієнтованого, компетентнісного, аксіологічного, прaxeологічного, акмеологічного), принципів (загальнодидактичні: неперервності, цілісності,

науковості, ціннісного ставлення до знань, наступності, системності і послідовності, доступності, індивідуалізації та диференціації, зв'язку теорії і практики, наочності; свідомості й активності; специфічні: випереджувального професійного розвитку; міждисциплінарної інтеграції, студентоцентризму, партнерства, креативності, інфомедійної грамотності, саморозвитку і рефлексії).

Змістово-технологічний блок поглиблює уявлення про практичну реалізацію моделі та поєднує оновлений зміст модулів (розділів) педагогічних, фахово-методичних, мовних дисциплін, форми організації освітнього процесу (традиційні та інноваційні: мотиваційні лекції, практичні заняття з елементами тренінгу, гурток «Методична майстерня», «Методичний онлайн-порадник», творчий проект «Дотримання академічної доброчесності у початковій школі», позааудиторні заходи (конференції, вебінари, майстер-класи від стейкхолдерів); методи (проблемні, дослідницькі, інтерактивні, ігрові, проєктні, критичного мислення (кубування, сторителінг, методика ІНСЕРТ, таксономія Блума, інтелект-карти та ін.) та засоби (електронні освітні ресурси, зокрема освітні платформи, професійно-орієнтовані завдання, щоденник подвійних нотаток, QR-коди, технологія LEGO). Схарактеризовано етапи реалізації запропонованої моделі.

У діагностувальному блоці представлено діагностувальні методики щодо виявлення рівнів сформованості компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності у процесі педагогічної практики: високого (творчого), середнього (реконструктивного), низького (репродуктивного) за критеріями: мотиваційно-цільовий (показники: мотивація до вибору професії, ціннісні установки), когнітивно-пізнавальний (показники: фахово-методичні (мовнокомунікативні, психолого-педагогічні) знання; сформованість професійних умінь (показники: мовнокомунікативні, фахово-методичні, інформаційно-цифрові, дослідницько-проєктувальні уміння), професійно-особистісний (показник: готовність до саморозвитку).

Для визначення сформованості мотиваційно-цільового критерію, зокрема, показника «Мотивація до вибору професії» використано методику «Вивчення

мотивації навчання у виші» Т. Ільїна; для показника «Ціннісні установки» – методику «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С. Бубнова»; для визначення сформованості когнітивно-пізнавального критерію, зокрема, показника «Фахово-методичні знання» запропоновано авторське тестування на визначення фахово-методичних знань, для показника «Сформованість професійних умінь» – індивідуальні завдання на перевірку сформованості фахово-методичних умінь; для визначення сформованості професійно-особистісного критерію, зокрема показника «Готовність до саморозвитку» запропоновано діагностику реалізації потреб у саморозвитку (Н. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов).

Доведено, що навчально-методичне забезпечення з дисциплін «Основи культури і техніки мовлення, «Теорія і методика виховання», гуртка «Методична майстерня»: програма діяльності, електронний посібник «Урок у початковій школі: методична майстерня»; методичні рекомендації «Організація освітнього процесу в початковій школі», «Інноваційні форми і методи навчання у Новій українській школі»; змістове наповнення блогу викладача «Педагогічна практика у Новій українській школі» сприяє більш ефективному формуванню професійних умінь і навичок, стимулює мовленнєвий розвиток і саморозвиток.

З урахуванням результатів педагогічних і психологічних досліджень теоретично обґрунтовано педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики: актуалізація ціннісно-мотиваційної сфери студентів через створення освітньо-комунікативного середовища та забезпечення партнерської взаємодії між закладами вищої та загальної середньої освіти; увиразнення практико-орієнтованого характеру змісту професійної підготовки через застосування інтерактивних форм і методів; оволодіння студентами культурою дослідницької роботи з конспектом уроку з метою створення освітніх продуктів.

Експериментально перевірено дієвість моделі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики. Проведений статистичний аналіз результатів педагогічного експерименту

підтвердив позитивну динаміку у рівнях готовності майбутніх учителів початкової школи (бакалаврів) до професійної діяльності на користь експериментальної групи. В ЕГ найбільшій динаміки набув показник «Сформованість професійних умінь» для студентів: низький рівень на 36% зменшився і перейшов у середній (+13,4%) та високий (+22,6%). Найменшою у кількісному вимірі динаміки в ЕГ набув показник «Готовність до саморозвитку», для якого кількість студентів з низьким рівнем (-20%) переросла у 9,3% середнього та 10,7% високого рівнів. Результатом реалізації моделі є підвищення рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності у процесі педагогічної практики.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що:

– вперше обґрунтовано і розроблено модель професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики, яка ґрунтується на положеннях методологічних підходів (системного, особистісно орієнтованого, компетентнісного, аксіологічного, праксеологічного, акмеологічного), принципів (загальнодидактичних: неперервності, цілісності, науковості, ціннісного ставлення до знань, наступності, системності і послідовності, доступності, індивідуалізації та диференціації, зв'язку теорії і практики, наочності, свідомості й активності; специфічних: випереджувального професійного розвитку; міждисциплінарної інтеграції, студентоцентризму, партнерства, креативності, інфомедійної грамотності, саморозвитку і рефлексії), передбачає дотримання педагогічних умов (актуалізація ціннісно-мотиваційної сфери студентів через створення освітньо-комунікативного середовища й забезпечення партнерської взаємодії між закладами вищої та загальної середньої освіти; увиразнення практико-орієнтованого характеру змісту професійної підготовки через застосування інтерактивних форм і методів; оволодіння студентами культурою дослідницької роботи з конспектом уроку з метою створення освітніх продуктів) та оновлення змісту модулів (розділів) навчальних дисциплін, форм організації освітнього процесу (мотиваційні лекції, практичні заняття з елементами тренінгу, гурток «Методична майстерня», «Методичний

онлайн-порадник», творчий проєкт «Дотримання академічної доброчесності у початковій школі», позааудиторні заходи (конференції, вебінари, майстер-класи від стейкхолдерів); методи (проблемні, дослідницькі, інтерактивні, ігрові, проєктні, критичного мислення (кубування, сторителінг, методика ІНСЕРТ, таксономія Блума, інтелект-карти та ін.) та засоби (електронні освітні ресурси, зокрема освітні платформи, професійно-орієнтовані завдання, щоденник подвійних нотаток, технологія LEGO, QR-коди);

- схарактеризовано діагностувальний апарат для визначення рівнів (низького, середнього, високого) готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності у процесі педагогічної практики;

- уточнено сутність понять «професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики», «готовність майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності», «педагогічна практика майбутніх учителів початкової школи»; уточнено компоненти готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності у процесі педагогічної практики (мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-праксеологічний, професійно-поведінковий), їх критерії, показники, рівні сформованості;

- подальшого розвитку набули зміст, форми, методи організації освітнього процесу, спрямованого на формування готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності.

Практичне значення отриманих результатів. Розроблено і впроваджено в освітній процес ЗВО навчально-методичне забезпечення для студентів спеціальності 013 Початкова освіта ОКР «Бакалавр», що охоплює модулі (розділи) робочих навчальних програм з дисциплін «Основи культури і техніки мовлення», «Теорія і методика виховання»; електронний посібник «Урок у початковій школі: методична майстерня»; програму гуртка «Методична майстерня»; методичні рекомендації «Організація освітнього процесу в початковій школі», «Інноваційні форми і методи навчання у Новій українській школі»; авторський освітній блог «Педагогічна практика у Новій українській школі» (katerynadikhnych.blogspot.com).

Ключові слова: професійна підготовка, професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи, педагогічна практика, готовність майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності, модель професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики, педагогічні умов.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці,

у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Розділи монографій

1. Шамунова, К. В. (2020) Культуромовна підготовка майбутніх учителів початкової школи у процесі проходження педагогічної практики. У О. Семеног (Ред.), *Формування культуромовної особистості фахівця в умовах неперервної освіти* (сс. 166–183). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/9467/3/Formuvannia%20kulturomovnoi%20osobystosti%20fakhivtsia.pdf>

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Діхнич, К. В. (2018). Педагогічна практика майбутніх учителів початкової школи в умовах реалізації концепції нової української школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (78), 32–43. DOI 10.24139/2312-5993/2018.04/032-043.

URL: <http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/5467/1/Dikhnych.pdf>

3. Діхнич, К. В. (2019а). Основні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в європейських країнах у процесі педагогічної практики. *Інноваційна педагогіка*, 10 (1), 144–148. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/10/part_1/33.pdf

4. Діхнич, К. В. (2019б). Особливості організації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в процесі педагогічної практики. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 62 (Т. 1), 45–49. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/62/part_1/10.pdf

5. Шамунова, К. В. (2020а). Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики: аналіз стану і проектування моделі. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*, 3 (44), 149–158. DOI: 10.31376/2410-0897-2020-3-44-149-160. URL: <https://drive.google.com/file/d/1qJN6twQvIqRbMcpn89uHNOIpmi1hm5L0/view>

6. Шамунова, К. В. (2020б). Формування академічної доброчесності майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки до педагогічної практики: сутність і специфіка. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 10 (104), 277–291.

7. Шамунова, К. В. (2020в). Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до застосування електронних освітніх ресурсів у процесі педагогічної практики. *Фізико-математична освіта*, 4 (26), 124–132. DOI 10.31110/2413-1571-2020-026-4-021. URL: https://fmo-journal.fizmatsspu.sumy.ua/journals/2020-v4-26/2020_4-26-Shamunova_FMO.pdf

Публікації у наукових виданнях іноземних держав

8. Шамунова, К. В. (2020). Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа»: законодавчий аспект». *Modern scientific researches*, 12 (4), 81–86. DOI: 10.30889/2523-4692.2020-12-04-065. URL: <https://www.modscires.pro/index.php/msr/issue/view/msr12-04/msr12-04>

9. Semenog, O. & Shamunova, K. (2020). The training of future primary school teachers for pedagogical internship during COVID-19: challenges and possible solutions. *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej, Częstochowa*, 38, 1–2, 199–207. DOI: <https://doi.org/10.23856/3866>.

URL: <http://pnap.ap.edu.pl/index.php/pnap/article/view/486>

Наукові праці,

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Діхнич, К. В. (2018а). Педагогічна практика як засіб формування мовної культури майбутніх учителів початкових класів. *Академічна культура*

дослідника в освітньому просторі: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (сс. 204–208). Суми.

11. Діхнич, К. В. (2018б). Формування умінь майбутніх учителів початкових класів навчатися впродовж життя у процесі педагогічної практики. *Культуромовна особистість фахівця у XXI столітті: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (сс. 77–80). Суми. URL: <https://cutt.ly/2xStIrN>

12. Діхнич, К. В. (2019а). Методологічні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики. *Актуальные проблемы современной науки: тезисы докладов XXXVIII Международной научно-практической конференции* (сс. 51–54). Харьков, Вена, Берлин, Астана. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15511127678121.pdf>

13. Діхнич, К. В. (2019б). Підготовка майбутніх учителів початкової школи до педагогічної практики в умовах реалізації концепції «Нова українська школа». *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (Т. 2, сс. 136–139). Суми. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/7187>

14. Діхнич, К. В. (2019в). Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів в умовах впровадження SMART-технологій у процесі педагогічної практики. *Проблемы и перспективы социального партнерства мира университета: взгляд молодых преподавателей: программа и материалы XXVI научно-теоретической конференции молодых ученых* (сс. 76–78). Харків. URL: <https://cutt.ly/wxStJIs>

15. Діхнич, К. В. (2019г). Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи в умовах педагогіки партнерства у процесі педагогічної практики. *Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (сс. 60–62). Київ.

16. Діхнич, К. В. (2019г). Професійний розвиток майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики. *Пріоритетні наукові*

напрямки педагогіки і психології: від теорії до практики: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (сс. 78–80). Харків.

17. Діхнич К.В. (2019д). Формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики. *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції* (сс. 87-91). Суми. URL: https://jmm.sspu.edu.ua/images/artical/konferencii/Material/Zbirnik_ACR_02_10_19_c41ac.pdf

18. Шамунова, К. В. (2020а). Інноваційна діяльність майбутніх учителів початкових класів у просторі освітніх можливостей під час проходження педагогічної практики. *Дослідження різних напрямів розвитку психології та педагогіки: збірник наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції* (Ч. 2, сс. 128–131). Одеса.

19. Шамунова, К. В. (2020б). Підготовка майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики: експериментальна перевірка моделі. *Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника: збірник матеріалів IV Усеукраїнської науково-практичної конференції* (Вип. 4, сс. 43–51). Суми.

20. Шамунова, К. В. (2020в). Формування медіа-компетентності у майбутніх учителів початкових класів у процесі проходження педагогічної практики. *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції* (сс. 197–201). Суми. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/9441>

21. Шамунова, К. В. (2020г). Формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики у контексті Нової української школи. *Гуманітарний корпус, 34 (2)*, 138–140. Вінниця.

URL:http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/30831/1/Hum.%20Korpus_V34_T2.pdf

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

22. Кондратюк, С. М. & Шамунова, К. В. (2019). *Організація освітнього процесу в початковій школі (для студентів денної форми навчання спеціальності 013 Початкова освіта, освітній рівень бакалавр)*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка.

23. Павлущенко, Н. М. & Шамунова, К. В. (2020). *Інноваційні форми і методи навчання у Новій українській школі (для студентів денної форми навчання спеціальності 013 Початкова освіта освітній рівень бакалавр)*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка.